

INHOUD

- PROLOOG 7**
- I ZWARTEPIETEN 17**
- De bureaucraat: Jean-Claude Juncker
(en Guy Verhofstadt) 24
 - De regeringsleider: David Cameron (en Mark Rutte) 32
 - De populist: Marine Le Pen (en Geert Wilders) 39
 - De ‘vreemdeling’ 45
 - De lobbyist 54
 - De zwartepiet 62
- 2 DE VERDWIJNDRIEHOEK VAN DE DEMOCRATIE 71**
- De zegen van Wilders en het gelijk van Thatcher 73
 - De ‘gouden kooi’ van de markt 80
- 3 IS DE WERELD PLAT? 88**
- Het grote geld en ‘big data’ 90
 - De 99 procent 106
 - Naar een alternatieve globalisering 117
- 4 IS ER EEN DEMOCRATISCH TEKORT? 124**
- Brussel is nog ver weg 126
 - De tegenvallers 139
 - Een paar flinke stappen terug... 142
 - ... en een grote sprong vooruit 149

5 TERUG NAAR DE TOEKOMST 154

Eenheid in verscheidenheid 158

De politiek van binding 166

Terug naar de toekomst 169

Dankwoord 177

Noten 179

Bronnen van figuren 183

Literatuurverwijzingen 185

PROLOOG

Het was zo ongeveer de eerste folder die ik als kersvers en volstrekt onbekend politicus uitdeelde. Eind september 2006 stond ik met folders tussen de wanorde van fietsen en taxi's voor het Centraal Station in Amsterdam. De man zag ik aankomen, evenals hij mij zag staan. Zijn gezicht werd verwrongen nors, hij maakte met zijn arm een wegwerpgebaar en voegde mij luidkeels toe: 'Zakkenvullers, dat zijn jullie allemaal!' Ik herpakte me door te zeggen dat ik daar nog geen kans voor had gehad. Maar ik was niet ad rem genoeg: hij was al meer dan dertig meter verwijderd en hoorde mij waarschijnlijk niet meer.

Het voorval is me bijgebleven. Het drukte me met de neus op het feit dat ik als politicus, hoe onbekend en onbeschreven ik op dat moment ook was, fors daalde op de sociale ladder; ik was beland tussen de handelaren in tweedehandsauto's en soute-neurs op de Wallen. Ik zag mijzelf als een in principe aardige en hooguit een tikkeltje eigenwijze jongeman die als econoom studieuzen stukken en rapporten schreef en naar wie als deskundige werd geluisterd. Dat was toch niet iemand tegen wie je moest uitvaren. Dacht ik.

Daarom begrijp ik nog steeds niet goed de breed gedragen opvatting dat politici voor eigen eer en glorie strijden. Natuurlijk zijn politici net mensen en is ijdelheid hun niet vreemd, maar je moet vooral een enorm bord voor de kop hebben om niet geraakt te worden door alle vooroordelen, schimpscheuten en verwensingen. Juist ijdelheid kan dan een last zijn. Mijn indruk

is dat politici met een overdosis aan optimisme in de publieke arena stappen. Destijds had ik een persoonlijke folder waarop ik fris en vrolijk in de camera kijk en beloof dat ik ga werken aan ‘een Europese aanpak van belastingen op winst en energie’. Ik moet nu glimlachen om de naïviteit van de kersverse politicus van toen, want ik weet inmiddels dat de Tweede Kamer niet het instituut is om te komen tot een Europese aanpak. Maar ik kan ook vaststellen dat ik meer dan tien jaar later, even optimistisch als toen, werk aan een voorstel voor een Europese winstbelasting. Het voorstel roept de nodige weerstand op, met name bij de kleinere lidstaten als Luxemburg en Nederland, die er geen been in zien om de wedloop van belastingontwijking tegen te gaan. De kans op eer en glorie is niet groot. En toch vind ik het prachtig om dat voorstel verder te ontwikkelen, al is het maar om de discussie op gang te brengen, zodat iemand na mij meer kans op succes heeft.

Hemelsbreed ligt voor de meeste Nederlanders Brussel dichterbij dan Groningen of Leeuwarden, maar in politiek opzicht is de hoofdstad van Europa voor diezelfde Nederlanders een vervan-mijn-bedshow. Dat moet veranderen, en ik heb steeds het doel van ‘Brussel dichterbij mensen’ voor ogen. Dat betekent dat ik in de pen klim, media benader, bijeenkomsten organiseer of bezoek, een boek schrijf, om er maar voor te zorgen dat mensen nieuws over Europa te horen krijgen. Dat betekent ook, en vooral, dat de Europese Unie meer moet zijn dan markt en munt en dat Brussel zichtbaar bescherming aan mensen moet bieden. Brussel moet er voor hen zijn.

Het is de bubbel van Brussel niet ontgaan dat in de samenlevingen onbehagen en ongenoegen heersten en dat de Europese Unie daar een rol in speelt, er volgens sommigen zelfs debet aan is. Dat blijkt duidelijk na de verkiezingen in 2014. Het Europees Parlement en niet de regeringsleiders kiezen in juni 2014 de voorzitter van de Europese Commissie. De grootste partij, die van de christendemocraten, heeft Jean-Claude Juncker naar vo-

ren geschoven. In ruil voor steun weet het Parlement de agenda van Juncker te bepalen. Zo is het eerste van tien punten ‘banen en groei’. Zeker mijn fractie, die van de sociaaldemocraten, wil werkloosheid bestrijden en daarom meer nadruk op investeringen: het eist een investeringsfonds. Dat is niet zo vreemd. In veel landen is de werkloosheid absurd hoog en de groei uiterst mager. Inderdaad komt er een investeringsfonds. Met hulp van de Nederlandse ambtenaar Maarten Verweij goochelt Juncker met getallen en komt op een ongelooflijk bedrag van 315 miljard euro uit. Later worden de begrotingsregels op typisch Brusselse wijze, via nog meer regels, verruimd voor onder andere België en Italië. Er komt derhalve meer nadruk op investeringen en minder op tekorten en hervormingen. Dat is duidelijk een breuk met het verleden.

Jean-Claude Juncker spreekt bij zijn aantreden zelfs over de ‘Commissie van de laatste kans’. Het is de laatste kans om te voorkomen dat de Europese Unie uit elkaar valt en de scheidslijnen tussen landen en in de samenlevingen te overwinnen. De scheidslijn tussen Noord en Zuid wordt echter niet minder scherp. Het gegoochel met investeringen is verre van voldoende om veel effect te sorteren. Noord groeit harder dan Zuid en Zuid voelt zich in de steek gelaten door Noord. Jeroen Dijsselbloem maakt een nogal ongelukkige opmerking dat hij niet geld aan vrouwen en drank kan besteden en tegelijkertijd z'n hand ophouden. Halfbakken excuses zijn zeker niet voldoende om te voorkomen dat uit het Europees Parlement en uit Lissabon, Madrid en Rome luidkeels de roep om aftreden komt. Het is tekenend voor de opgelopen frustratie.

Daarnaast worden andere scheidslijnen pijnlijk zichtbaar en uiterst reëel. Tussen West en Oost bijvoorbeeld. Terwijl Angela Merkel in reactie op de stroom van vluchtelingen ‘Wir schaffen das’ roept, bouwt de Hongaarse premier Viktor Orbán hekken om de vluchtelingen te weren en verzet de Slowaakse premier Robert Fico zich tegen de gedwongen opvang van vluchtelin-

gen, omdat moslims niet zouden passen in de Slowaakse samenleving. Het is typerend voor de ontwikkeling van de voormalige Oostbloklanden, waar leiders als Orbán en de Poolse Jarosław Kaczyński autocratisch opereren en democratische beginselen als persvrijheid en onafhankelijke rechterlijke macht opzij schuiven, zich bij voorkeur verzetten tegen Brussel en het vuur van nationalisme opstoken. Pijnlijk zichtbaar en uiterst reëel is ook de scheidslijn tussen continentaal Europa en de Angelsaksische wereld. Tot verbijstering van velen kiezen de Amerikanen voor Donald Trump, proleet en populist. Hij wil een muur bij de grens met Mexico bouwen, haalt een streep door het klimaatverdrag van Parijs, wil vluchtelingen uit moslimlanden weren en kiest niet langer voor een liberale mondiale ordening vanuit Washington, maar voor een isolement van de Verenigde Staten. Evenzo leidt Britse premier David Cameron zijn partij, de Tory's, en zijn land naar een referendum waardoor Groot-Brittannië zich afkeert van de Europese Unie en zichzelf van het politieke toneel verdwijnt. De verdeeldheid tussen de Tory's en tussen de Britten is met de uitslag groter en dieper geworden. Zo leidt Camerons opvolger – en tegenstander van een brexit – Theresa May een regering met voorstanders als Dave Davis en Boris Johnson. Groot-Brittannië wil naar de uitgang, maar de regering ruziet openlijk over de weg daarnaartoe en Davis en Johnson stappen zelfs op.

Kortom, het is Juncker en de zijnen niet gelukt om de 'laatste kans' te grijpen; de scheidslijnen zijn eerder scherper dan vager geworden. De kracht van binding is zwak, té zwak. Het Europees Parlement eist, schreeuwt, smeekt om Europese solidariteit, maar dat wordt maar door weinigen gehoord.

Helaas moet ik vaststellen dat het populistische nationalisme in de huidige tijd meer passie weet op te roepen dan het vaak rationele internationalisme. Zo worden ideeën om grote problemen groots aan te pakken door velen – links en rechts, intellectueel of juist niet – met de nodige argwaan bekeken. De

Frans-Duitse as kan na de verkiezing van Emmanuel Macron en Angela Merkel een nieuwe impuls krijgen, maar voor velen is dat eerder beangstigend dan welkom. ‘Brussel dichter bij mensen’ is daardoor een mooie, maar uiterst moeilijke opdracht. Ja, het is zo dat de Europese besluitvorming ingewikkeld is. Ja, het is zo dat een overleg tussen landen achter gesloten deuren plaatsvindt. Ja, het is zo dat het Europees Parlement niet het meeslepend toneel van vurige debatten is. Het probleem is ook dat de positieve belangstelling ontbreekt om politiek nieuws uit Brussel te vernemen: Nederland is in zichzelf gekeerd. Een groot deel van Nederland heeft zich afgewend van Brussel omdat het voor veel mensen te bureaucratisch en zelfs beangstigend is. Het nieuwe nationalisme weet hierop goed in te spelen. De brexiteers voerden campagne alsof Groot-Brittannië zich kan afsluiten van de wereld en in ‘splendid isolation’ kan leven. De campagne was een grote leugen, gelardeerd met vele andere leugens. Maar de slogan was treffend: ‘Take back control’. Dat raakt een snaar, ook bij mij. Wie hunkert niet naar zeggenschap over het leven, het samenleven, de toekomst? De slogan raakt een gevoel van beangstigende machteloosheid; hij verzet zich daartegen, met de ‘vreemdeling’ als gebruikelijke zondebok en met Brussel als nieuw mikpunt.

De kern van dit boek is de politieke onmacht en het overwinnen daarvan.

Het onvermogen is pijnlijk zichtbaar bij de politieke leiders in Brussel. De rondleiding door Europa in hoofdstuk 1 laat zien hoe zij de verantwoordelijkheid bij een ander leggen. Mensen als Jean-Claude Juncker maar ook Guy Verhofstadt, de leider van de liberalen in het Europees Parlement, durven nog op de proppen te komen met het aloude idee van een federaal Europa. Met een hamer in de hand lijkt elk probleem voor hen op een spijker. Ze vinden weinig tot geen gehoor bij nationale leiders, die wel bereid zijn om in Brussel aan tafel aan te schuiven maar niet bereid zijn om de Brusselse samenwerking in eigen land te

verdedigen. Mark Rutte is uiterst pragmatisch en zal zijn nek niet uitsteken voor de Europese Unie. En David Cameron heeft niet geprobeerd de verdeeldheid in zijn eigen partij te trotseren, maar haar via Brussel en een referendum te omzeilen. Zij voelen, direct en indirect, de electorale druk van populistische partijen die voor volk en vaderland zeggen op te komen en zich verzetten tegen Brussel en de ‘vreemdeling’. De meeste immigranten zijn juist op uitnodiging hiernaartoe gekomen. Het bedrijfsleven heeft namelijk een belangrijke vinger in de pap: goedkope werkkrachten door immigratie, geen wisselkoersonzekerheid door de euro, een grote thuismarkt op het Europese continent. Toch klaagt het bedrijfsleven over de bedilzucht van Juncker en zijn trawanten. Eenieder is daarmee gevangen in het eigen onvermogen en weet niet anders dan naar een ander te wijzen. Het is een zwartepietenspel, dat afwisselend door Brussel en door de ‘vreemdeling’ wordt verloren.

De politieke onmacht is te herleiden tot reële ontwikkelingen waarop geen reële respons is gekomen, zo betoog ik in hoofdstuk 2. De twintigjarige globalisering heeft verstrekkende gevolgen gehad voor de economie en daarmee voor politiek en samenleving. De Europese Unie heeft hieraan volop bijgedragen, met haar projecten van de interne markt en de eenheidsmunt. In de economie zijn grenzen vervaagd, zeker voor allerlei vormen van kapitaal, zoals participaties, beleggingen, investeringen of vermogen, terwijl de instituties nog nationaal zijn. De economische integratie staat niet wezenlijk ter discussie. Dani Rodrik, een Amerikaanse econoom, stelt dat er dan een beperkte keuze te maken is: of landen persen zich in een keurslijf van financiële markten en onderwerpen zich aan de regels van de muntunie, of de nationale staat draagt bevoegdheden over aan een grensoverschrijdende democratie. Geen van beide is gebeurd. De markt is de democratie boven het hoofd gegroeid.

Toch is de wereld niet plat, zoals stevast door de apostels van de globalisering is uitgedragen. In hoofdstuk 3 blijken het

grote geld en 'big data' inderdaad de natiestaten boven het hoofd te zijn gegroeid. Juist de stromen van financieel en virtueel kapitaal vragen om een Europese, bij voorkeur internationale inspanning om ze in te dammen en in goede banen te leiden. Het is echter ook zo dat politici zich hebben kunnen verschuilen achter globalisering en concurrentie om de overheid klein te houden en de markt de ruimte te geven. Er zijn nog volop mogelijkheden om de gevolgen van globalisering op te vangen en te komen tot een eerlijke verdeling van lusten en lasten.

In de Tweede Kamer is mij opgevallen dat geen enkel probleem te klein of te groot is voor de Haagse politiek. Ik heb gestemd over vierkante vissenkommen en andere rariteiten. Er is altijd een debat alsof het nationale parlement het middelpunt van de wereld is. Dat is het natuurlijk niet. In het Europees Parlement is eenvoudig vast te stellen dat de Europese democratie nog niet tot volle wasdom is gekomen, zo laat ik in hoofdstuk 4 zien. Er is een overdaad aan regels, voortgekomen uit onderling wantrouwen tussen landen die het liefst voor de zekerheid gedetailleerde afspraken maken, en er is vooral een gebrek aan politiek. Het is een onmogelijke keuze, tussen een keurslijf voor de nationale staat of een bureaucratisch Europa. Dat is geen keuze; *there is no alternative*: TINA. Het gevolg is gelatenheid. De politiek is niet langer een vehikel voor verandering; er is geen ruimte voor verbeelding, laat staan voor de macht.

De huidige Europese Unie is geen tegenwicht voor vermarkting. Integendeel. Ze heeft de tucht van de (financiële) markten overgenomen door een keurslijf van begrotingsregels en toezicht op nationale begrotingen op te stellen; ze heeft meegewerkt aan eisen voor Griekenland die dat land ver hebben teruggeworpen; ze heeft werkgevers die migranten uitbuiten en oneigenlijk concurreren geen strobreed in de weg gelegd. Bovenal is de Unie half werk, gevangen tussen Europese idealen en ideeën en nationale wensen en belangen. Europese normen voor de uitstoot van auto's en nationaal toezicht daarop; een Europees paspoort voor

banken en nationaal toezicht; Europees asielbeleid en nationale grensbewaking; één Europese munt en nationaal begrotingsbeleid. Het is niet voor niets dat hierdoor grote problemen zijn ontstaan. Half werk is geen werk, zo luidt het gezegde. Precies. Er zijn heldere, duidelijke keuzes nodig. Gek genoeg is dat een radicale verandering in de Europese Unie, omdat half werk daar vooralsnog de norm is.

De situatie van onvermogen doet mij denken aan een uitspraak van Richard von Weizsäcker, een Duitse president. Hij zei ooit dat de Weimarrepubliek niet is bezweken doordat er te veel nazi's waren, maar doordat er te weinig democraten waren. Zo is het ook met Europa. De opkomst van nationaal-populisten of de mogelijkheid van een Duits-Frans onderonsje stuit niet op hartstochtelijke weerstand van Europeanen. De hartstocht lijkt uit Europa verdwenen; hij is verstikt in politiek onvermogen, opgelegd maar uiteindelijk zelfgekozen. De overheid is in een hoek gezet om ruimte voor de markt te maken.

De idee van de maakbaarheid van de samenleving is beschimpt, gekleineerd en bespot. Ze is losgelaten en vervangen door een idee van eigen verantwoordelijkheid: de maakbaarheid van het individu. Het is niet het aloude ideaal van beschaving maar een streven naar economische zelfstandigheid, onder het motto van 'hard werken'. Succes of falen is op conto van het individu te schrijven. Talent en toeval blijven buiten beschouwing en omstandigheden worden gezien als misplaatste excuses. Het is een Amerikaanse opvatting die in Europa opgang heeft gemaakt. Tegelijkertijd zijn de omstandigheden moeilijker geworden. De overheid is teruggetreden door een combinatie van privatisering, verzelfstandiging en bezuinigingen, terwijl de werkgever van rol is veranderd doordat de werknemer niet meer als kapitaal van het bedrijf maar als contractpartner wordt beschouwd. Bezuinigingen op zorg, onderbetaalde leerkrachten in het onderwijs, afstandelijke woningbouwcorporaties, strengere sociale zekerheid, tijdelijke contracten, opeenvolgende rondes